

Stanislovo Moravskio skaitymai Jundeliškėse

Moralinio pasaulio riteris

Zita MEDIŠAUSKIENĖ
Hum. m. daktarė

Garbieji klausytojai. Jūs jau pažįstate Stanislovą Moravskį kaip šio dvarelėlio savininką, daktarą, puikių, įsimintinų atsiminimų ir apybraižų apie Ustronę, jai artimas vietas ir jos žmones autorių, šiek tiek poetą ir rašytoją. Šiandien aš norėčiau supažindinti Jus su Moravskiu mąstytoju, gal kiek avansu kalbant, su Moravskiu politiniu arba socialiniu filosofu, kuriam rūpėjo visos Europos visuomenių raidos ypatumai, kurį domino žmogaus prigimtis, žmogaus gyvenimo žemėje pagerinimo galimybės ir būdai.

Nori supažindinti su Moravskiu, rodos, pirmuoju Lietuvoje socializmo, tiesa dar ne "moksline", bet utopinio socializmo kritiku, kuris, beje, išprašavo būsimą socialistinę revoliuciją, kurios metu proletariatas sieks atimti ir pasidalinti turtus iš juos turinčiųjų. Tiesa, Moravskiu atrodė, kad tokia revoliucija gali įvykti Vakarų Europos šalyse, kur kapitalistinė visuomenė išviešpatavo materializmas ir "aukso versio" kultas. Mūsų autorius suklydo, revoliucija įvyko Rusijoje, bet tokia pat kruvina, kaip ir pranašavo Moravskis savo raštuose. Taip pat norėčiau pristatyti Moravskį kaip vieną iš konservatizmo, konservatyvaus mąstymo stiliaus pradininkų Lietuvoje, kurį dabartiniai Lietuvos konservatoriai galėtų laikyti vienu iš savo pirmtakų. Redos Griškaitės dėka surasti Moravskio rankraščiai atskleidžia tokias mūsų herojaus asmenybės puses, tokius jo interesus akiračius, apie kuriuos iki šiol beveik arba visai nebuvo žinoma.

Apmaudu, kad Moravskiu gyvam esant jo politiniai traktatai nebuvo, ir vargu ar galėjo būti, išspausdinti. Savo keliamų problemų mastu ir reikšmingumu jis būtų stovėjęs greta žymiausių XIX a. vidurio kūrėjų ir mąstytojų - Juozapo Ignoto Kraševskio, Henrikio Ževuskio, Michalo Grabovskio, kurie savo idėjomis, neretai prieštaraujančiomis, šokiruojančiomis ar net žeidžiančiomis budino, viena vertus, politinės spaudos slegiamą, o kita vertus, savo pačios susikurtuose mituose skendinčią Lietuvos visuomenę, judino ją iš intelektualinio, kūrybinio sąstingio. Tačiau net ir likę rankraščiuose Moravskio tekstai, jo svarstymai atskleidžia jo epochos žmonių intelektualinius horizontus, rūpesčius, aktualias problemas ir jų siūlomus sprendimo būdus, apskritai pasaulio ir žmogaus jame suvokimą. Kitaip tariant, tai yra pakeis XIX a. vidurio intelektualinio gyvenimo šaltinis.

Kaip ir daugelis XIX a. pirmosios pusės Lietuvos bei kitų Europos kraštų konservatorių, kokių jį pagrįstai galime laikyti, Moravskis buvo švietimo epochos žmogus, išauklėtas švietimo idėjų įtakoje, kartu paneigęs kai kurias šios epochos idėjas, tapęs švietimo oponentu.

Pagrindą Moravskio pažiūroms, pagrindiniams principams, kurių jis laikėsi visą gyvenimą, padėjo mokslas Kauno apskrityje mokykloje bei Vilniaus universitete. Kauno mokyklos mokytojai išugdė jaunuolio meilę mokslui, darbštumą, kantrybę. Tuo tarpu šeimos aplinkybės ir Kauno mokyklos aplinka, santykiai su kai kuriais bendramoksliais subrandino aštrų teisybės ir padarumo pojūtį, sugebėjimą laikytis moralinių principų net ir nepalankiomis sau aplinkybėmis.

Tolimesniam Moravskio asmenybės ir pažiūrų formavimuisi reikšmin-

gas etapas buvo studijos Vilniaus universitete. Jis priklausė filomatų - filaretų - spindulingųjų arba tai universiteto išugdytų žmonių kartai, kuri išsiskyrė iš to meto Lietuvos visuomenės labai aktyvia gyvenimiška pozicija: jie dirbo, veikė visur, kur tik likimas juos nublokšdavo, net ir nepalankiausiomis aplinkybėmis. Iš šios kartos garsių mokslininkų, keliautojų, rašytojų, pagaliau veiklių valstybės tarnautojų ir iniciatyvių, racionalių ūkininkų - dvarininkų. Žodžiu, šios kartos žmonės visur išsiskyrė smalsiu protu, mokslu ir naujų žinių siekimu, aktyvia veikla. Tuo pačiu savo gyvenimu jie realizavo tas idėjas, kurias skleidė Vilniaus universiteto profesoriai XIX a. pradžioje, Vilniaus universiteto klestėjimo metais.

Vilniaus universiteto profesūra siekė ugdyti apsišvietusius žmones ir tokiu būdu švietimo sistemos pagalba keisti ir tobulinti visuomenės gyvenimą. Ugdyti apsišvietusių žmonių - tai ne tik auklėti jį kaip žmogų, puoselėjant jo dvasines, moralines ir fizinės galias, bet ir auklėti kaip pilietį, parengti jį deramai atlikti visas jo luomui arba socialinei padėčiai priderančias pareigas. Jaunas žmogus privalėjo ne tik įgyti žinių, bet, ir tai dar svarbiau, jausti pareigą tas žinias pritaikyti gyvenime visuomenės labui. Anot universiteto profesoriaus Andriaus Sniadeckio, niekingas žmogaus gyvenimas įgyja prasmę tik tuomet, kai jis pašvenčiamas visuomenės labui. Nes visuomenė negali egzistuoti ir visavertiškai vystytis be veiklių ir visuomeninei naudingų savo narių. Žmogaus gabumai, jo talentas - taip pat nėra vien asmeninė jo nuosavybė. Jei jie nėra puoselėjami, ugdomi, panaudojami visuomeni ir pradžudomi dėl tingėjimo, tai jau nusikaltimas gamtai, žmonėms ir savo tautai. Universiteto profesoriai savo studentams taip pat diegė mintį, jog mokslas, išsimokslinimas įgyja dar didesnę vertę, jei jis susiejamas su dora ir teisingumu. Taigi universitetas stengėsi ugdyti ne tik išsilavinusius, bet ir dorus piliečius, teisingus, visuomeniškai aktyvius žmones. Ši tikslą realizuoti padėjo ir panašius tikslus kėlė bei panašiais principais savo narių tarpusavio santykius grindę studentų organizacijos - Filomatai, Filaretai, Spindulingieji. Būdamas Filaretų organizacijos narys, Moravskis santykius su kolegomis taip pat grindė minėtomis idėjomis. Šviesa, t.y. mokslas ir dora tapo Moravskio gyvenimo principais. Jiems liko ištikimas visą likusį gyvenimą. Jie darė įtaką ir mūsų herojaus pažiūroms į Lietuvos visuomenę, Ustronės kaimynų gyvenimą ir net visos Europos reikalus.

Tiesa, reikia pastebėti, kad mokslo jis, priešingai švietėjams, neabsoliutino ir kaip matysime, suvokė jo

ribas ir ribotas galimybes paveikti žmonijos gyvenimą. Jo nuomone, vertingas tik toks išsilavinimas, kuris išugdė kritinį žmogaus mąstymą, savarankišką požiūrį į gyvenimo reiškinius. Tuo tarpu tik elementarus, pradinis mokslas, priešingai, gali pridaryti daug žalos, nes vos vos prasilavinę ar paviršutiniškai išsilavinę žmonės yra labai imlūs įvairioms teorijoms ir pseudoteorijoms, nesugebėdami jų kritiškai įvertinti.

Visai kas kita dora. Dorovė buvo esminis fundamentalus Moravskio gyvenimo principas. Griežtoms moralės normoms jis liko ištikimas visą gyvenimą. Pats stengdamasis visur ir su visais išlikti nepriklaistingai doras, to paties reikalavo ir iš kitų. Galima spėti, kad Moravskio mizantropija, t.y. neapykanta žmonėms, atsiskyrimas nuo pasaulio buvo nusivylimo žmonių, susidūrus su realiu gyvenimu viešpatavusių amoralumu, neteisingumu, nesąžiningumu, melu, intrigantiškumu ir dar daugybe kitų žmogiškų ydų, pasekmė. Visi jo rašyti tekstai pilni demaskuojančio nepakantum žmonių ydoms. Dar daugiau. Moralinis principas tapo visų jo filosofinių svarstymų apie visuomenę, jos raidą pagrindu, tam tikra prasme iš moralizatoriškų pozicijų buvo vertinamos visos ano meto socialinės teorijos. Moralės principas buvo laikomas visuomenės vystymosi ir jos pažangos esminiu faktoriumi.

Grįžęs į Lietuvą ir apsistojęs paveldėtame dvare Ustronėje, Moravskis nepaskendo kasdienėje rutinoje, nenugrimzdo provincijos gyvenimo marazme ir nuobodulyje, kurį kaimynai dvarininkai skleidė, kaip pats rašė, degtine, kortomis, moterimis ir, kol valdžia neuždraudė turėti šautuvus, medžioklę. Nepajėgė palaužti Moravskio asmenybės, pripratusios ir pamėgusios miesto gyvenimą, ir dvarininko - žemdirbio rūpesčiai bei vargai, kurie pasipylė lyg iš gausybės rago. Savo nelaimėi, Moravskis grįžo į Lietuvą tuo metu, kai čia prasidėjo baisusis negandų dešimtmetis: vienas po kito sekė nederliaus ir bado metai, kuriuos sukeldavo nepalaujami lietus, krušos, perkūnijos. 1848 metais Lietuva ir Ustronė pasiekė choleros epidemija ir ją lydincios dizenterija, įvairios karštinės, karbunkulas. Buvo metų, kai nuo gyvulių ligų išdėvėdavo pusę bandos. Ūkininkai buvo napsakomai sunku, mokesčiai didėjo, o žemės ūkio produkcijai paklausos nebuvo, kainos žemos, tad prasimanyti grynųjų pinigų buvo labai sunku. O dar reikėjo remti badaujančius savus valstiečius.

Ir vis dėlto, nežiūrint visų bėdų, Moravskis negalėjo gyventi be dar jaunystėje įdiegtos meilės intelektualinei ir visai kitai veiklai, jo smalsus protas, aštri mintis neapsiribojo vien Ustronės pasauliu ar artimiausia kai-

mynyste. Jam nuolat rūpėjo ir tai, kas dedasi pasaulyje, kokios idėjos ten sklaido, kuo gyvena žmonės. O pretekstų pamąstymams Europos gyvenimas davė su kaupu.

1848 m. Prancūzijoje, o vėliau ir daugelyje Europos šalių prasidėjo revoliucijos. Ne tik užsienio, bet ir Rusijos spaudoje, kurią skaitė Moravskis, nuolat pranešinėjo apie įsisiūbiančius revoliucinius įvykius. Buvo pasakojama, kaip Paryžiuje "darbininkų gaujos" užėmė karaliaus rūmus, priversdamos karalių bėgti iš šalies. Skaitytojų vaizduotė nuolat buvo audrinama vis naujais liaudies, "darbininkų gaujų" savivalės, prievartos, siautėjimo, kruvinų barikadų mūsų vaizdais. Anot spaudos pranešimų, jie siaubė, degino karaliaus ir didikų rūmus, grobė ir naikino meno vertybes, plėšė vienuolynus. Visa tai vyko toli nuo Lietuvos. Čia buvo palyginti ramu, juolab kad Rusijos valdžia ėmėsi papildomų saugumo priemonių. Moravskis manė, kad Lietuvoje, kaip ir apskritai visame slavų pasaulyje, revoliucija įvykti negali, jau vien dėl to, kad jame nėra miesto proletariato, kuris ir vaidino pagrindinį vaidmenį prasidėjusiose revoliucijose. Bet kita vertus, ką tik buvo pasibaigę 1846 m. Galicijos įvykiai, kai sukilę valstiečiai su savo ponais dvarininkais lenkais elgėsi taip pat kaip Paryžiaus darbininkai: degino dvarus, žudė ponus. Ir darbininkų, ir valstiečių veiksmų tikslas buvo toks pat - ir vieni, ir kiti siekė turėti daugiau duonos, t.y. gyventi geriau ir sočiau. O šis noras yra bendražmogiškas, nepriklausantis nei nuo laiko, nei nuo vietos. Taigi tokie pat įvykiai galimi be kur.

Nors apskritai 1848-1849 m. Europos šalyse vykstančių revoliucijų metu buvo keliamos ir tautų laisvės idėjos, naujai besiformuojančios buržuazijos klasės interesus atitinkančių liberalių ar net demokratinių laisvių reikalavimai, bet Prancūzijoje vykstančioje revoliucijoje aiškiai dominavo socialiniai klausimai: sukilę darbininkai reikalavo nusavinti turtulių turtus, suvalstybinti gamybą, įvesti valstybinę nuosavybę, spręsti darbo ir kapitalo santykių klausimą. Laikraščių korespondencijose buvo tvirtinama: "liaudžiai nerūpi valdžios forma, visus jos reikalavimus galima išreikšti maždaug taip: kuo mažiau dirbti ir kuo daugiau uždirbti". Tačiau Paryžiaus darbininkų keliami reikalavimai nebuvo stichiškai suformuluoti, visi jie rėmėsi įvairiomis utopinio socializmo teorijomis, kurias sukūrė Etjenas Cabetas (bendros nuosavybės idėja), Luisas Blankas (amatų bendrijos su lygiu darbu ir lygiu atlyginimu), Šarlis Furje, Robertas Owenas, Klodas Sent Simonas, Pjeras Prudonas (progresyvinis mokesčių idėja).

Moravskiu tuo įdomiau turėjo būti sekti Europos įvykius, mat jis pats

turejo progos tiesiogiai susipažinti su kai kuriomis iš tų dabar realizuojamų utopijų. 1833 metų pabaigoje buvdamas Paryžiuje, jis lankė Furje ir Sent Simono pasekėjų paskaitas ir jau tada galėjo susidaryti vaizdą apie jų skelbiamas idėjas. Tik tuomet jos tebebuvo žodis, kartais virstantis kūnu - falangų eksperimentais, tuo tarpu 1848 m. tos idėjos įgavo neregėtą jėgą, grasinančią susprogdinti ikitolinę visuomenės gyvenimo tvarką. Teorijų tapimas realia socialinio gyvenimo jėga, Moravskio manymu, buvo epochos, viso XIX a. ženklas, net jo nuolatinė būseną. Bandymai teorijų pagalba pertvarkyti, pakeisti, pagerinti žmonių gyvenimą iš teorijų srities, iš galimybių, po kraupaus konservatorių akimis Didžiosios Prancūzų revoliucijos bandymo, dar kartą persikėlė į praktikos sritį. Išties, XIX a. žmonėms tiesiog apsisuko galvos nuo mokslo ir technikos pasiekimų. Buvo manoma, kad užtenka surasti ne tik gamtos, bet ir socialinio pasaulio raidos moksliskai patikimus dėsnius ir bus galima išspręsti visas žmonijos problemas. Tokių mokslinių teorijų pagrindu vykdomų eksperimentų, deja, ne visada sėkmingų, objektais tapo ne tik gamta, bet ir visuomenė. Tokiu didžiulio masto eksperimentu galime laikyti ir socialistinės visuomenės kūrimą. Garbė Moravskiu, kuris pirmas Lietuvoje, gyvendamas tokia užkampyje, iškėlė fundamentalų ir visiems Europos konservatoriams aktualų teorinį klausimą: ar racionaliai sukurtų teorijų pagalba galima pertvarkyti, keisti socialinę tikrovę, ar tokie pakeitimai pasiekia norimą tikslą, ar padaro žmones laimingesnius, ar apskritai įmanoma pakeisti socialinę tikrovę ir kokiais būdais tai turėtų būti daroma. Visas šias problemas ir nagrinėja Moravskis savo politiniuose traktatuose, iš kurių svarbiausi "Ustronės Atsiskyrio pastabos apie 1848 metų įvykius", "Zvilgsnis į mūsų amžiaus socialinių teorijų dvasią. Mažutė kelionė dideliu mišku", "Politinės fantazijos" ir kt.

Moravskis, kaip ir visa XIX a. pradžios Europos konservatyvi antišvietėjiška opozicija, kategoriškai atmėt švietėjų išitikinimą, jog galima rasti racionalius visų žmogiškų problemų sprendimus. Žmogaus proto sukurtos teorijos, kurių pagrindu turėtų būti pertvarkomas visuomenės gyvenimas, siekiant padaryti jį geresnį ir laimesnį, Moravskio išitikinimu, negali būti įgyvendintos dėl keletos priežasčių. Moravskis buvo išitikinęs, kad žmogaus protas yra ribotas, jis gali pažinti tik gamtinį pasaulį, bet ir šis pažinimas yra ribotas, nuolat besikeičiantis, galutinė tiesa nėra pasiekama. O ką jau kalbėti apie žmonių pasaulį, apie visuomenę, kuri yra daug sudėtingesnis reiškinys. Visuomenės, kaip Dievo tvartinio, sąrangos principai yra žinomi tik pačiam Dievui. Be to, žmogaus protas yra klystantis, žmogaus "kūno advokatas", parsiduodantis kūno poreikiams. Todėl žmogaus sukurtos teorijos iš principo negali būti neklaidingos. Bėda ta, kad neretai tos teorijų klaidos pasirodo tik teorijas įgyvendinus.

Kita teorijų silpnoji pusė yra ta, kad jos per daug idealizuoja žmones ir laiko juos per daug vienodais. Tačiau realiam gyvenime žmonės yra unikalūs ir nepakartojami, be to, visiškai ne idealūs. Visus juos valdo aistros, silpnybės, savi interesai. Tokie realūs žmonės, ėmėsi įgyvendinti teorijas, jas taip iškraipo, pakeičia, kad realiai įgyvendinta teorija visai nepanaši į sukurtąją, o gauti rezultatai visai neatitinka lauktųjų. Moravskis rašė: "tik išprotautos, į visuomenę šviestose teorijoje, tai, kas net atrodė gražiausia, logiškausia, daugiausia žemiškos laimės vilčių teikiančiu, įgyvendinus dažniausiai pasirodo esą jėi net ne žalinga, tai mažų mažiausiai beprasmiška". Moravskis pabrėžė,

(Nukelta į 7 p.)

Stanislovo Moravskio skaitymai Jundeliškėse

Moralinio pasaulio riteris

(Atkelta iš 4 p.)

kad tarp teorijos ir praktikos, tarp žmogaus svajonių ir jo patyrimo plyti visa praraja, kurią gimdo žmogaus prigimtis, jo silpnybės.

Taigi rimčiausia visų teorijų įgyvendinimo kliūtis, daranti jas vien utopijomis, Moravskio įsitikinimu, yra "žmogiškasis faktorius", t. y. atskirų žmonių aistros, troškimai, interesai, o žvelgiant giliau - pati žmogaus prigimtis. Moravskis, kaip ir XIX a. 1-os pusės prancūzų konservatoriai, į žmogaus prigimtį žvelgė pesimistiškai. Jeigu švietėjai tikėjo, kad žmogus iš prigimties yra geras, o jeigu ir turi kokių ydų, tai auklėjimu, palankiomis visuomeninėmis sąlygomis jas galima ištaisyti, tai mūsų autorius laikėsi krikščionybės pasiūlyto požiūrio apie prigimtinių žmogaus nuodėmingumą, nuodėmės palytėtą žmogaus prigimtį. Moravskiu prigimtinis žmogaus nuodėmingumas, jo dvilypumas, t. y. skilimas į dvasinį ir materialųjį pradą, buvo esminis faktorius, lemiantis individo ir visos žmonijos gyvenimą. Per visą šimtmetinę žmonijos istoriją žmogaus prigimtis nepasikeitė, žmogus kaip buvo taip ir liko savo kūno belaisvis, kūno, kuris simbolizuoja žmogaus materialiąją dalį. Žmogus yra laisvas pasirinkti savo gyvenimo prioritetu dvasinę arba kūniškąją savo dalį, bet jis visada lieka nelaisvas nuo savo kūno, nuo kurio niekaip negali išsivaduoti. Tuo tarpu žmogaus kūnas, jo materialumas yra nuolatinis neišvengiamas nelaimių ir kančių šaltinis bei priežastis. Būtent dėl žmogaus materialumo Moravskis netikėjo, kad žemėje žmogus apskritai gali pasiekti laimę, būti laimingas. Žemiškoji laimė jam atrodė iliuzija ir apgaule laikė teorijas, kurios savo tikslu skelbė materialinių sąlygų pagerinimą, tuo tik dar labiau nukreipdamos žmonių dėmesį į materialųjį gyvenimą, dar giliau panardindamos juos į kūno vergovę ir tuo pačiu dar labiau tolidamos nuo trokštamos laimės.

Moravskiu susirūpinimą kėlė tai, kad ne tik jo kritikuojamos socialinės teorijos, bet ir apskritai XIX a. Europos kraštų gyventojų interesai buvo nukreipti į materialinės gerovės kėlimą. Jo manymu, pramoninė gamyba, sparčiai besivystanti pažangiausia Europos šalyje, pataikaudama žmogaus silpnybėms ir aistroms, kartu skatina jas, pati dirbtinai kurdama fiktyvius poreikius, be kurių žmogus iš esmės galėtų apsieiti, t. y. skatina žmogaus materialumo išbujojimą. Kartu Moravskis pramoninę gamybą ir kapitalizmą apskritai iš agrarinės feodalinės visuomenės žmogaus pozicijų kaitino tradicinių moralės normų griovimu, religinio skepticizmo diegimu ir tuo pačiu nusistovėjusių visuomenės gyvenimo pagrindų silpninimu ir net ardymu. Buržuazinių Europos visuomenių raidos į materialinę gerovę kryptis, visų socialistinės pakraipos teorijų rūpinimasis vien materialinės gerovės užtikrinimu, Moravskio manymu, Europai pranašavo liūdną ateitį. Ji neramino, ar materialioji gyvenimo pusė neužgoš dvasinės, ar belikis žmogaus širdyje vietos meilei, draugystei, pasiaukojimui, šeimos ryšiams, dėkingumui, dorai, tikėjimui ir daugeliui kitų žmogui suteiktų dovanų, ar nepavirs jis tik "hipopotamo ir dramblio" kūnu.

Taigi ribotas žmogaus protas, jo nuodėminga ir prieštaringa prigimtis neleidžia žmogui iš esmės pakeisti, pagerinti savo gyvenimo žemėje. Moravskis tikėjo, kad radikalūs, esminiai pakitimai žmonijos istorijoje yra galimi tik Dievo valia. Žmogus iš principo negali radikaliai pakeisti savo žemiškojo gyvenimo. Tačiau, jei žmonijos likimą sprendžia Dievas, o žmogaus prigimtinis nuodėmingumas neišvengiamai žemiškąjį gyvenimą

padaro "kančių ir asarų pakalne", kas tada yra žmogaus valioje, ką jis pats gali padaryti ir ar iš viso gali ką padaryti, ar apskritai prasminga ką nors daryti? Gal teisūs tie, kurie, pasakę "viskas Aukščiausiojo valioje", gyvena apsnūde, aptinge, nieko neveikdami? Su tuo Moravskis negalėjo sutikti. Dar jaunystėje įsivintos vertybės, idealai tam prieštaravo.

Žmogus yra laisvas rinktis tarp abiejų savo prigimties pusių dvasinės ir materialiosios. Nuolatinis pasirinkimas, nuolatinė kova tarp dvasios ir kūno žymi visą tiek individo gyvenimą, tiek žmonijos istoriją. Šia prasme žmogus Moravskiu yra visa ko pradžia ir pabaiga: žmogaus tikėjimas, dvasia ir dora kuria žemiškosios egzistencijos sąlygas. Žmonių ydos ir silpnybės, pasidavimas kūniškoms aistroms, nutolimas nuo Dievo, žmogaus "gyvuliškumas" - pagrindinė žmogaus nelaimių žemėje priežastis. Ne neteisingas visuomenės sutvarkymas, netobulos visuomeninės institucijos ar netolygus nuosavybės pasiskirstymas, kaip teigė socialistinės teorijos, lemia žmonių nelaimes, o jie patys, jų silpnybės, aistros, nežaboti poreikiai. Taip ir skurdą gimdanti ne kažkokios bendros priežastis, bet konkretaus individo asmeninės savybės: tingėjimas, švaistūniškumas, bjaurūs įpročiai ir pan. Žinoma, šitaip suvokiant skurdą priežastis, problema būtų galima išspręsti be struktūrinių pokyčių visuomenėje. Užtektų vien moralškai auklėti jos narius, priversti juos atsisakyti savo ydų ir visi galėtų užsidirbti bent jau pakenčiamą duonos kąsnį. Taigi Europai, manė Moravskis, norinčiai pagerinti žmonių gyvenimą, reikia ne revoliucijų, ne politinės ar socialinės reformos, bet moralinės reformos, kuri reikštų gyvenimą pagal Evangelijos tiesas. Tai ir būtų tas esminis pokytis žmonių visuomenėje, galintis pakeisti, kiek iš viso tai įmanoma, žmogaus gyvenimą žemėje. Kol nepasikeis pats žmogus, jokia teorija negalės pakeisti jo pasaulio. O žmogų pakeisti gali, Moravskio įsitikinimu, tik religija. Tik ji vienintelė gali slopinti žmogaus materialųjį pradą, jo aistras ir stiprinti dvasinį pasaulį.

Kita vertus, žmogaus moralumui skleistis būtinos palankios sąlygos - taika ir ramybė visuomenėje, o jas užtikrinti gali tik stipri valdžia. Tuo tarpu įvairios sumaištys visuomenėje, revoliucijos kaip tik atpalaiduoja visas žmogiškas aistras, į paviršių iškelia visą žmogiškąją bjaurastį, sudaro palankesnes sąlygas žmogaus ydoms, nei jo dorybėms reikštis.

Skeptiškai jis žiūrėjo ir į švietėjų, vėliau liberalų propaguotą pilietines ir politines laisves. Moravskis tvirtino, kad žmogaus gyvenimas visuomenėje, visų pirma, paremtas jam priderančių pareigų atlikimu. Priešingai nei liberalai, kurie prioritetą teikė laisvės principo realizavimui visuomenės gyvenime, Moravskis ypač pabrėžė pusiausvyros tarp individo teisių bei laisvių ir jo pareigų visuomenei svarbą. Tik esant tokiai laisvių ir pareigų pusiausvyrai, visuomenė gali sėkmingai egzistuoti. Jam buvo nepriimtinas vienpusiškas politinių laisvių pabrėžimas, nes laikė jas netvarkos, chaoso, individualių interesų suvežėjimo, tarpusavio kovos visuomenėje priežastimi, sudarančią palankias sąlygas neapykantai ir kitoms žmogiškoms silpnybėms reikštis.

Taigi kuo žmogus bus moraliskai tobulesnis, gyvenantis pagal Evangelijos reikalavimus, tuo laimingesnis jis jausis, tuo laimingesnis, geresnis bus jo žemiškasis gyvenimas. Laimė pasiekti būtina, kad žmonių dvasinė pažanga eitų bent jau koja kojon su materialine gerove, tvirtino Moravskis.

Jau iš pastarojo teiginio galima suvokti, kad Moravskis nebuvo ankstyvosios krikščionybės atsisakęs ar viduramžių asketas. Jis nesistengė visiškai paneigti to, ko neįmanoma paneigti - žmogaus materialumo, jo kūniškumo. O kūnas reikalauja savo teisių, siekia patogesnės buities. Todėl žmonės visada rūpinosi ir rūpinsis savo materialinių gyvenimo sąlygų pagerinimu ir niekada tam nebus pabaigos, nes žmogus niekada nėra patenkintas tuo, ką turi. Bet ir materialinės gerovės galima siekti įvairiais būdais. Be abejo, jis kategoriškai atmetė revoliucinį, radikalių keitimų būdą. Jo įsitikinimu, žmonijos pažanga, troškimas pagerinti materialinio gyvenimo sąlygas turi vykti evoliuciniu, reformų, patobulinimų keliu. Evoliucinis vystymasis, lėta ir laipsniška pažanga, paremta praktika, yra palankiausia visuomenės vystymuisi. Nevalia viską beatodairiškai griauti ir naikinti, kaip tai vyksta revoliucijų metu. Sugriauti yra lengva, sukurti ką nors nauja - sunku. Keičiant ir tobulinant visuomenės gyvenimą, būtina remtis praktika, patirtimi, daugelio žmonių kartų išmintimi paremta tradicija. Kiekviena tauta, atsigręžusi į savo praeitį, joje ras papročius, gyvenimo būdą, vertybes geriausiai atitinkančių institucijų ar gyvenimo formų pavyzdžių.

Bet ir kalbėdamas apie žmonių gerovės kėlimą, Moravskis perspėjo, kad vis dėlto žmogui nederėtų pamėlyti daug dėmesio skirti materialinės gyvenimo sąlygoms, materialioji gyvenimo pusė neturėtų užgožti dvasinės. Reikėtų prisiminti, sako jis, jog augant materialinei gerovei "atsitraukia dvasia". Taigi rūpinantis kūno patogumais svarbu nepamiršti saiko. Juk "garbingo bajoro arba valstiečio lietuviški barščiai pasotins ir numalšins pratingo ir dievobaimingo žmogaus alkį taip pat, kaip ir tos išpaikintų burnų išgarsintos vėžlių sriubos! Paprasta, bet sava, iš nieko neatimta ir jokių melu nesuteršta rudinė taip pat gerai nuogumą pridengs, kaip ir tas miniai pavydą keliantis atlasas ar aksomas!"

Moravskis tikėjo, kad ne materialinėje gerovėje slypi žmogaus laimė. Visuose jo rimtų problemų svarstymuose iš esmės slypi viena, jį patį visą gyvenimą kankinusi žmogaus laimės problema. O savo gyvenimo pabaigoje buvo beprarandęs viltį pasiekti laimę žemiškajame gyvenime. Moravskio gyvenamuoju laikotarpiu įvairios socialinės teorijos siūlė savo žmonijos ir kiekvieno atskiro žmogaus laimės receptus. Liberalūs XIX a. progreso apologetai vyliosi, kad technologinė pažanga ir sparti pramonės raida, be sutrikimų tenkinanti nuolat augančius materialinius žmonių poreikius, ir bus tas neišsenkantis žmonijos laimės šaltinis. Radikaliosios socialinės teorijos siūlė: panaikinti privačią nuosavybę, išdalinti ar suvalstybinti turtus, visus aprūpinti darbu ir pana-

šiomis priemonėmis panaikinti skurdą, kaip pagrindinę visų nelaimių priežastį. Vieni ir kiti žmogaus laimę iš esmės tapatino su materialinėmis gyvenimo sąlygomis, materialine gerove. Tuo tarpu Moravskiu laimės problema visų pirma buvo etinė problema, spręstina žmogaus dorinimo būdu. Moravskio laimės receptas buvo toks - elementarių poreikių patenkinimas, saikingas darbas, moralės normų laikymasis, švari sąžinė, harmoningi žmonių santykiai, supančios gamtos grožis yra tai, tas gali padaryti žmogų laimingą, kiek jis apskritai gali būti laimingas žemėje. Bet nei kruvinomis revoliucijomis įgyvendinamos utopijos, nei pramonės siūloma nesibaigianti daiktų gausa laimės negali garantuoti. Žmogus turi tobulinti save ir kitus, ir kurdamas apie save bendrą žmogišką moralinį pasaulį tokiu būdu keisti žemiškąjį žmogaus pasaulį.

Norisi pastebėti, kad Moravskis nebuvo vien sausas teoretikas. Tuos principus, kuriuos jis išdėstė savo politiniuose traktatuose, bandė realizuoti ir gyvenime. Turiu mintyse jo ir jo tėvo pastangas moraliskai auklėti savo valstiečius, dorai elgiantis patiems su jais ir iš valstiečių reikalaujant doros elgesio. Deja, kiek galima spręsti iš Moravskio laišku Malevskienei, šis bandymas nebuvo visai sėkmingas. Pasirodė, kad doriškai auklėti žmones, prapatinti juos kasdienybėje gyventi pagal Evangelijos normas yra nepaprastai sunki užduotis. Ir gal išties Moravskis teisus, gal žemėje gyvenimas iš esmės pasikeis tik tada, kai žmonija sugebės išspręsti šį kol kas, atrodo, neįveikiamą uždavinį.

Baigiant norisi pabrėžti štai ką. Žinoma, ne visa kur Moravskis buvo teisus. Visuomenės raidoje neįmanoma apsieiti be struktūrinių pokyčių, būtina jai ir vis didėjanti laisvės sklaida ir kita. Tikriausiai ir Moravskio už tingėjimą, apsilaidumą, abuojujimą ir net bukamą vainoti savi valstiečiai baudžiauninkai, nesugebėti jo perauklėti, žymiai pasikeitė (žinoma, ne visi) panaikinus baudžiavą, išlaisvinus jų pačių iniciatyvą ir kartu užkrovus atsakomybės našta už savo pačių ir savo šeimų likimą. Bet manau, kad Moravskis buvo labai teisus, pabrėždamas moralės svarbą žmonių gyvenime. Jokie socialiniai pokyčiai nepasieks kad ir gražiausių įsivaizduotų tikslų, jei jie nebus paremti moraliniais principais. O kasdienis žmonių gyvenimas, jų tarpusavio santykiai nuo žmonių doros priklauso, ko gero, labiau, nei nuo politinės ar socialinės santvarkos. Žmonių ydos ir dorybės, o ypač tokia Moravskio ir kitų konservatorių vertinta talpi etinė sąvoka kaip padorumas, mūsų kasdieninį gyvenimą daro pakenčiamą arba ne. Ir aš visai pritariu Moravskio teigiami minčiai, jog kiekvienas iš mūsų yra atsakingas už savo ir visos visuomenės gyvenimo sąlygas pirmiausia savo moraline pozicija.

Visai rimtai

Petras Žemkauskas

Nelaiminga meilė

Audros šeimoje, žaibai!..
Taip jau sutvarkyta,
Kada myli tu labai
Tik save, ne kitą.

Amžinas klausimas
Gyveni tu kupinas laukimo,
Nes atspėti negalėsi daug ko:
Ar žmogus pasirenka likimą,
Ar likimas renkasi sau auką?

Svetima laimė

Kaip jis džiūgavo, suradęs laimę!
Žvaigždėmis pražydo sutema!
Paaikšėjo kiek vėliau savaime,
Jog ta laimė buvo...
svetima.

Du gyvenimai

Gyvenimus mes turim du: ir viešą,
Ir slaptąjį... Visi, o ne kai kas.
Kuo artimiau bendrausime su priešais,
Tuo jiems sunkiau bus paslapčiom įkąst!

Išlaikytiniai

Kai ima partijos
Tarpusavy varžytis,
Kas vienas kitą
Subtiliau įžeis,
Pasijunti, žmogau,
Toksai mažytis,
Sumintais
Argumentais jų gražiais.
Pasiklausai ir nežinai:
Ką tu, žmogau, išmaitinai?..

Aukšines mokytojų mintys

- * Sėdėkit tyliai, kad girdėtumėt, kaip pelė praskrenda.
- * Berniukai ir mergaitės! Primenu, kad rytoj visi turite ateiti su baltais marškinėliais ir tamsiais sijonėliais.
- * Tu ką, pirmą kartą gimęs?
- * Imkite rašiklius ir garsiai užsirašykite.
- * Padalijame atkarpą į tris nelygias puses.
- * Aš žinau, Martynai, kad tu sergi už "Lietuvos rytą", bet tai dar nereiškia, kad tu neturi mokyti apie Žalgirio mūšį.
- * Pasidėk tą savo muziką, o tai nuimsiu ausis ir nusuksiu ausines!
- * Kur sąsiuvinis? Prarijai?
- * Kiek čia mokinių atėjo - penki? O turėjo būti keturi! Kur dar du?
- * Lukai, nevaizduok čia kvailio, protingesnio už mane!
- * Taigi, kaip sakoma, neperšokęs griovio, nespjauk į šulinį.
- * Neatsikalbinėkit, o čiupkit grėblius ir šluokit.
- * Kokia karvė čia rašė vištos koja?
- * Simai, tu ką, nebylys? Aš tau šaukiu šaukiu, o tu šnekiesi toliau lyg niekur nieko!
- * Tu ką, pirmą kartą iš mėnulio iškritęs?!!
- * Antrasis pasaulinis karas - tai jums ne vėžliukai nindžės.
- * Gal aš ir kvailas, gal ir bukas, bet fizikos aš jus išmokysiu.
- * Nagi, eik prie lentos atsakinėti, kad būtų už ką dvejetą parašyti!